

ISMERTETÉSEK. BÍRÁLATOK.

Hungarian Literature. An historical and critical survey by *Emil Reich*. With an authentic map of Hungary. London 1898. 8-r. 272 l.

Bizonyos félelem fog el, midőn olyan könyvet veszünk kezünkbe a melyet külföldiek írtak rólunk. Egy cseppet sem tudunk örülni neki, hogy elragadtatással írnak a »puszták« és »czigányok honáról,« tüzes szemű magyar menyecskékről, magyar gavallérságról, csikós bravourokról s több effélékről. Egyiknek-másiknak már a címe is felháborít: »Terra incognita,« »Czigányok országa« stb. Több mint ezer év óta lakjuk e földet s még mindig csak olyan fajta útleírásoknak és népismertető műveknek kell megjelenni rólunk, mint Sudan vagy Timbuktu lakosairól?!

Annál több bizalommal viseltetünk magyar szerző ily irányú munkája iránt. Végre — gondoljuk magunkban — imhol az ember, a ki elszánta magát arra, hogy megküzd egy idegen nyelvvel, csakhogy világot derítsen a sűrű sötétségben, mely külföldi elmékben borong rólunk. Meg kell vallanunk, hogy e bizalmunkban is többször csalódtunk, s ekkor kétszeresen bosszankodva tettük le az illető művet, arra gondolva, hogy az ilyen erősíti meg leginkább a külföldet felőlünk való balhiedelmében, mert joggal tehetik fel, hogy a vállalkozó író csak ismeri nemzeté történetét vagy irodalmát — s nincs is úgy módjukban kiábrándulniok. Ilyen munka a Reich irodalomtörténete is. Reich — úgy látszik — eddig nem foglalkozott a magyar irodalomtörténetével: jogdoktor és eddig egy újkori történeti atlaszt szerkesztett, egy művelődéstörténetet s más ilyen műveket írt. Az ily irányú működés javára válhat az irodalomtörténetírónak, de magában még ilyen vállalkozásra nem jogosít fel. Reichnak nincs aesthetikai képzettsége, ezt pedig itt semminemű más ismeret nem pótolhatja. Ez az oka, hogy — mondhatni — egy írónkat, egy irodalmi remekünket sem méltatja érdeme szerint, nincs kezében az aesthetica zsinórmértéke, a melylyel mérve biztosan kijelölhetné az írók és irodalmi művek helyét az irodalom történetében. Innen az az első tekintetre szembeötlő aránytalanság: nem az a czélja, hogy jelentőség szerint foglalkozzék bővebben vagy rövidebben az egyes irodalmi termékekkel, hanem, hogy lehetőleg minden író neve (főleg az újabbaké) helyet találjon művében. Ez az oka műve szárazságának: félünk, hogy

az angol olvasó sokszor leteszi munkáját, míg végére jut, ha ugyan elszánja rá magát, hogy végig olvassa. Mennyi név elmaradhatott volna (pl. 245 és 255. l), hogy a többieknek bővebb tárgyalásra helyet engedjen! De a nagy írókról sem tud mit mondani. Egyiknek másiknak (mert korántsem mindnek) látszólag bővebb teret juttat, de csak azért, hogy azt egyéb ide nem tartozó dolgokkal töltsse be. Kemény Zsigmondnál Balzac-kal s a magyar, német és szláv bourgeois-sal hozakodik elő, alaposan megmagyarázva, hogy mi köztük a különbség, de mintha ez sem lett volna elég Arany Jánosnál (kivel egyébként elég mostohán bánik el) ismét négy lapon beszél róla s az elcsépeelt párhuzamvonásra Arany és Petőfi között is marad elég helye és ideje. Petőfinél ismét lapokon tart a puszta, a csárda, mennyecske (*így!* meg is magyarázza: little heaven = kis ég!), bojtár, gulyás, kondás, csikós, furu-lyás, lopott ló, betyár stb. ismertetése.

Szerző felületességét sem hagyhatjuk említés nélkül. Ilyen például az, hogy a költő Zrínyit mindenütt *Mihálynak* nevez. Tollhibának tartanók, (mint egy helyen a Jósika *Józsefet*) de többször és mindig így fordul elő s az indexben is így van. Ilyen felületesség, hogy Fraknóiról azt mondja, hogy »nem régen halt meg.« stb.

Tagadhatatlan, vannak szerző művének érdemei is. Érdeme, hogy az érdeklődést bizonyára fel fogja kelteni a magyar irodalom iránt — bár ki is tudná elégíteni! — érdeme az a lelkesedés, melylyel irodalmi termékeinkről beszél, sőt olykor tulságosan is hizeleg nekünk (pl. mikor Porzót a tárczaírók fejedelmének nevezi, kinek egész Európában nincs párja stb.)

Néhány évvel ezelőtt híre járt, hogy a magyar irodalomtörténet egyik szaktekintélye megbízást kapott egy angol czégtől egy magyar irodalomtörténet megírására; ha e megbízás még nem évült el, megjelenése most már időszerű lenne: Reich műve után fokozott érdeklődéssel olvasná azt az angol közönség.

D.

Kódexeink Mária-siralmai. Írta Varga Damján ciszterci r. tanárjelölt. Budapest, 1899.

A ki kódexeinket akár a régi nyelv kedvéért, akár egyúttal azok tartalmaért is szívesen forgatja, annak a Mária-siralmak különösebben megragadják figyelmét. A tárgy már a fájdalom kimeríthetlenségénél fogva is alkalmat szolgáltat a nyelv és szókincse bőségének kifejtésére. A kegyes áhítat, melylyel a szerzők s utánok az átdolgozók és fordítók munkájokat végezték, érezhető melegséggel hatja át előadásukat, a mi nemcsak lendületessé teszi a nyelvet, hanem gyakran költői emelkedettséget is lehell a kifejezésekbe. A mely ifjúnak lelkét, nyelvének s irodalma történetének szeretetén felül a tudomány után való sóvárgás is epeszti s vallásos lelkülete is vonszsza az ily irányú kutatás terére: annak fáradozása nem lehet eredménytelen s minden oldalról elismerést érdemel.

Egészen méltó erre a címzett munka szerzője. Jól ismeri mindazt, a mit a magyar Mária-siralmakról eddig írtak s korántsem elégszik meg

azzal, hogy ezeket összeállítsa. Ez csak kiindulási pont neki. Önálló kutatásra vállalkozik s a legfárasztóbb út sem riasztja vissza. Egy mondat, egy rövid sor kedvéért ide-oda, sűrűségbe, kietlenbe eltörekszik, mélységbe ereszkedik, magas csúcsra kapaszkodik s mindenütt talál egy virágszálat, a melyet örömmel fon koszorújába vagy egy levelet, a melyet messze földről sodort a szél a mi nyelvünk vidékére.

Fordítás vagy eredeti? Ez a legelső kérdés, mely a kódexek tartalmának egyes részeire nézve azonnal felmerül. Számos darabnál magok a kódex-írók vagy másolók megnevezik az eredeti munka szerzőjét. Sok darabnak tárgya utasít oda, a hol az eredeti szöveget megtaláljuk. Nehezebben deríthető fel a kérdés az oly műveknél, a melyek átdolgozások, a melyek folytán az író vagy fordító egyes felismerhető forrásnak jó nagy részét átveszi, változtatás nélkül beilleszti a maga művébe. A kisebb nagyobb részben felhasznált eredeti műre rámutathatunk, de még mindig kérdés marad, hogy az az előtünk álló magyar szerkezet magyar írótól származik-e vagy egész teljességében fordított munka? mert a legnagyobb részben fordításokat tartalmazó magyar kódexek vizsgálásánál inkább az utóbbi feltevésre kell magunkat elszánnunk. — Szerzőnk is ezt a módszert követi, de abból a nem hibáztatható gondolatból indulva ki, hogy a folyékonyabb, fejlettebb előadás eredeti munkára enged következtetni: fentarja annak lehetőségét, hogy a magyar Mária-síralmaknak vannak eredetileg magyarul írt részletei. Ezt ma még leginkább csak azzal lehet bizonyítani, hogy a magyar szövegnek megfelelő latin szöveget nem tudunk felmutatni. Csakhogy mi van átkutatva a magyar földön magyar papok által írt latin kódexek közül? Hiszen azok tartalmát is igen csekély részben ismerjük, a melyek máig a magunk birtokában vannak, azoknak pedig mennyiségéről sincs tudomásunk, a melyek külföldre s legtöbnyire azt sem tudjuk hova jutottak. Vagy a Pray-c. tartalmáról ki dicsekedhetik pontos ismerettel, pedig ezt a Halotti beszédért már rég kötelességünk lett volna megszerezni. Hát a kassai dominikánusoknak Nürnbergbe került kódexeit ki vizsgálta át, meg a többi temérdek szanaszét szóródott kódexet. A Pray-c. kiadását már sürgette e folyóirat. Nemzeti és egyházi érdek egyaránt parancsolólag kötelezhette rá, de sok mindennel együtt ez is halad.

Per multum cras, cras, omnis consumitur aetas!

Varga Damjánt ezek az akadályok nem riasztották vissza attól, hogy a Mária-síralmak eredetének kutatásához hozzá fogjon. Szerencsésen eljutott a S. Bernátnak tulajdonított Planctus-ig, melyet a Migne-féle patrologia 182. kötetében megtalált. Midőn Schönbach 1874-ben a német verses Mária-síralmak eredetével vesződött, csak a rövid verses Planctus-ra mutatott rá. Azóta már a szomszédában is sok történt, a minek mi is vehetjük hasznát — Varga, S. Bonaventura irataiban is kutatott, a kire kódexeink szintén gyakran utalnak. Becses részleteket szedett össze azokból is, Pelbártra magyar kutatóink tették figyelmessé, de ez irányban inkább csak annak megállapítására szorítkozott, hogy a magyar szövegek nem Pelbárt fordításai. Ezt bizonyítja is, de nem állítja,

hogy a mi nem Pelbárt latin szerkezete, az nem lehet egy másik magyar paptól származott latin szöveg magyar fordítása, sőt hiszi, hogy eredet magyar szöveg is áll előttünk, mely a Planctus s talán egyéb forrás felhasználásával magyarul íratott.

A mi a Planctus szövegét illeti, bizonyos az, hogy a Winkler-c.-beli siralom és passio más-más feldolgozás után fordítja annak részeit. De az is kitűnik, hogy mind a Winkler- mind a Nádor-c. fordítója előtt más alakban állott ez a szöveg, mint a milyenben Migne közli s el kellene döntenet az is, melyik lehetett az eredeti alak. A budapesti és német-újvári glossák kódexében ugyanis, tehát magyar eredetű kódexekben, — az egész Planctus mint nagypénteki II. sermo fordul elő ily cízzel: *Incipiuntur gesta i. e. facta dei genitricis in Passione domini Ihesu revelata B. Bernhardo per beatum Virginem*. Ebben a szövegben a Planctusból is kivehető párbeszéd alak Mária és Bernardus nevének mindannyiszor való kiírásával is fel van tüntetve. Ennek felelnek meg a Winkler-c. ily kifejezései: *Zent bernald Boldogaszon képében wgh mond* (164. l.) — A párbeszéd kezdetét jelző kifejezés pedig, mely mind a Winkler- mind a Nádor-c.-ben így olvasható: *Itt wagh mond zenthagoston A vagh zenth Bernald* határozottan azt mutatja, hogy a magyar szöveg írója előtt már kész siralom-vagy passio-szerkezet állott, nem pedig a S. Bernátnak tulajdonított Planctus vagy Dialogus. Lehet eredetibb alak a Planctus-é, de annyi bizonyos, hogy a Dialogus alak S. Anselm-nél is a nevek kiírásával látható s alig lehet affelől kételkedni, hogy a S. Bernátnak tulajdonított Planctus vagy Dialogus a S. Anselmé formájára készült, melyet magyarul az Apor-c.-ből ismerünk. Az is világos, hogy kódexeink magyar szövege is a Winkler- és Nádor-kódexé a glossák gesta-inak alakjára vall, míg az Érsekújvári-c. bár sokat fordít szó szerinti, (55, 59—61. l.) de más szerkezetben, a párbeszéd jelzésére nem fordít gondot.

A Glossák szövegéből idézünk pár helyet:

Érs. 61. l. Azok kedeg xctust
Az koporfoban tezyk wala keferwes
zyz marya kedegh yefuht az ő
egyeten egy fyat wonzya wala Es
ötet akarja wala meg tartany Azok
kedegh Akaryak wala az koporfo-
nak adny Es yg ez kegyes haborwfag
wala ő kőzöttök.

Dial.: Bernardus: Illi ponebant
Christum in tombam [tumbam] i. e.
sepulcrum, et Maria trahabat eum
ad se, Maria volebat eum retinere,
et illi nitebantur [i. e. conebantur]
eum tradere sculpturae, et sic erat
inter eos pia lis keges per. (V. ő.
Peer-c. 183. l.)

*Érs. c. 102. Winkl.-c. 116. Nád.-c.
388. l.*

O iefus iefus kit feld menyegh
Es a tenger meg nem foghat wala
azt e napon a ku koporfo magaba
rekezte.

Dial. Mária O Ihesu O Ihesu
dulcissime creator, quam saeva morte
factus homo penitus [peremtus] et,
quem terra, pontus i. e. mare et
ethera capere nequierunt heu capit
nunc arta septa zoros koporfo
[z orof kernek wzes] sepulcri.

Érs.-c. 57. l. Oh te fenes nap egybe, zenwegy ma en welem te wylagofagodat ma meg wonwan Oh föld egybe zenwegy ma en welem meg remwlwen Oh kw Zyrtok egybe zenwegyetek ma en welem megredőzwen Es megh hafadozwan O en edeffeges fyam egybe zenwegyetek ma en welewnk halottak fel keiwen.

Winkl.-c. 217. l. Nádor.-c. 276. l. Oh ennekóm mely banatof atte elmenetöd en tólem oh en zeretó fyam megfeketülte nekóm az nap ees ez velagh megh fogya *Winkl. 224. Nádor.-c. 291. l.* Fődek yndulnak kőuek hafadoznak coporfook meg nylnak Templomnak foporlaha le zakad, ees menny eeghelő (?) velagflagokból megh fetetőinek stb. (V. ö. Döbr.-c. 7. l. — Veszpr.-c. 107—108. l.)

Ezek a részletek kétségtelenül Máté ev. 27., 51—53. versére vihetők vissza, azonban a Dialogus vagy Gesták szövege e helyen így hangzik: Tunc terra tremuit et sol sua lumina clausit, poli i. e. coeli moerebant i. e. flebant, sidera i. e. stellae, cuncta dolebant, omne suxus lumen amisit [i. e. perdidit] luna dolendo, recessitque ab alto omnis etheraeus fulgor i. e. splendor, scinduntur lapides duri simul et vela templi, surrexerunt multi apertis tumulis fatentes Christum voce publica deum. — Ezek romlott verssorok gyanánt hangzanak.

Mily óvatosoknak kell lennünk abban a tekintetben, hogy egyes részleteket kódexíróink (magyar szerzőink) meghatottságából eredetteknek gondoljunk: Varga D. mutatja meg azzal, hogy Toldy Ferenc ilyenmő megjegyzéseivel szemben rámutat a latin forrás szövegekre (84. l.) A 92. lapon Bonaventurát idézi hasonló czélből. Kritikája helyességének támogatására ide írjuk a *Winkl.-c. 96. és 219. lapján* olvashatók latin szövegét: O inaequa commutatio: Joannes pro Ihesu traditur, servus pro domino, discipulus pro magistro, filius Zebedei pro filio Dei, purus homo pro vero deo.

De nem folytatjuk tovább. Óhajtjuk, hogy Varga Damjással minél gyakrabban találkozzunk a régi magyar irodalom kevésbé látogatott berkeiben. Készültsége, buzgósága, bizonyosan részesülni fog fejebbvalói támogatásában; mi pedig örömmel várjuk kutatásai eredményét, melyek sora gazdagítani fogja nemzeti irodalmunk történetét s nemcsak neki, hanem mesterének Gyulai Pálnak is méltó elismerést biztosít. c.

